

Erol Gungör'ün İslam'a Dair Sosyolojik Mülâhazaları

İslam CAN*

ÖZ

Erol Gungör, erken bir yaşta bu dünyadan göçmesine rağmen ardında çok sayıda eser bırakan ve ele aldığı önemli konular bakımından hala güncelliğini koruyan bir sosyal bilimcidir. Milliyetçi bir gelenekten gelen Gungör, ahlak, kültür ve İslam'a dair tespitleriyle bu geleneğe ciddi eleştiriler getiren ve bu anlamda kendine özgü duruş sergileyen bir aydındır. Akademisyen kimliğinin yanı sıra topluma ve toplumun değerleriyle bütünleşmiş bir profil sergileyen Gungör, epistemik cemaatin dogmalarına da yenik düşmekten kendini kurtarabilmiştir. Erol Gungör, gerek Cumhuriyet sonrası Türk siyasi düşüncesi içerisinde değerlendirilmesiyle gerekse de onun düşüncesini tartışan metinlerin odaklandığı tema itibarıyla genellikle birbirlerinden farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Gungör'ün siyasi düşüncesi; milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık, liberalizm ve hatta sol düşünce içerisinde dahi tartışılmakla birlikte daha çok milliyetçi düşünce içerisinde konumlandırılmaktadır. Erol Gungör, ilim adamı olmasının yanı sıra ele aldığı konulara didaktik bir yön vermesi ve bu konuları her sınıftan insanın anlayabileceği şekilde ifade etmesiyle aynı zamanda bir mütefekkindir. Gungör, pozitivist sosyolojinin dinin topluma uyum gösterdiği sürece varlığını devam ettirebileceği yönündeki iddiasına temelden karşı çıkar. Dinin topluma uyması veya uydurulmasını, esasen dinin ontolojisine karşı yapılan bir suikast girişimi olarak görür. Çünkü toplumsal hayata göre şekillendirilen din, din olmaktan çıkarak herhangi bir yaşam tarzına dönüşmüş olur. Erol Gungör İslam'a içeriden bakan bir söylem geliştirmiş ve temellendirdiği milli bakışını, İslam'ın ruhuna uygun bir kaygıyla tesis etmeye çabalamış ve milliyetçiliği kültürel boyutuyla yorumlayabilmiş bir aydındır. Gungör, halkçılığı temele aldığı bir milliyetçilik anlayışı geliştirmesi, İslam'ın ve İslam ülkelerinin problemlerine çözüm üretmedeki gönüllülüğü, İslam'ın yeniden diri bir medeniyet geliştirerek tarih sahnesinde boy göstermesi gerektiğini ifade eden düşünceleriyle, bugün dahi eksikliği hissedilen bir mütefekkindir. Bu çalışmada Erol Gungör'ün din sosyolojisi bağlamında İslam'ın sorunsalları üzerine ortaya koyduğu düşünceleri ve sosyolojik yaklaşımı ele alınacaktır. Bu çerçevede ise kısmen Gungör'ün pür sosyolojik tasavvuruna değinilecek fakat asıl mevzu, İslam'a ve müslüman toplumlara ilişkin sosyolojik yaklaşımında düğümlenecektir. Dolayısıyla Erol Gungör'ün İslam'a ilişkin mülâhazalarına ve İslam'ın bugünkü ve muhtemelen gelecekteki problemlerine yönelik değerlendirmelerine yer verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Erol Gungör, İslam'ın meseleleri, kültür değişmesi, milliyetçilik, tasavvuf

Erol Gungor's Sociological Considerations For Islam

ABSTRACT

Although Erol Gungor go from this world at an early age, he is a sociologist still remains timely that left behind to a number of work and dealt with for important issues. Gungör, growing in a nationalist tradition, an intellectual which criticizing seriously to this tradition and so stancing peculiar. Gungor, besides his academic he exhibits profile that an integrated society and society's values, able to maintain himself succumbed to the dogmas of the epistemic community. Erol Gungor has often been interpreted in different ways from each other that both in the assessment of Turkey's political thought after the republic and as focuses that discusses of texts his thoughts. Gungor's political thought can be discussed that nationalism, conservatism, Islamism, liberalism and even left thinking but Gungor is located in more nationalist thought. Erol Gungor is also a thinker in addition to being as scientist. Because he both gives a didactic aspects that dealt with subject and expresses these issues that in such a way that everyone can understand. Gungor fundamentally opposed to claim of positivist sociology that about the continuation of its existence that as long as religion adapt to society. He actually thought as an assassination attempt against the ontology of the religion that religion's conform or adapted to society. Because religion that shaped by social life, ceases to be religious and turned into any lifestyle. Erol Gungor is an intellectual has developed an argument that overlooking the inside Islam and based on the national perspective that tried to establish with a concern in accordance with the spirit of Islam. Gungor is a thinker who is lacking even today, because he has developed a sense of nationalism based on populism and volunteered in finding solutions to the problems of Islam and Islamic countries and stated that the need to show up again on the stage of history by developing a civilization of Islam. This work will be handled that Erol Gungor's thoughts that revealed on the problematics of Islam in the context of the sociology of religion. In this context, it will be discussed that Gungor's per the sociological imagination partially.

* Yrd. Doç. Dr., Selçuk Üniversitesi, islamcan@hotmail.com

Makalenin Gönderim Tarihi: 02.05.2016; Makalenin Kabul Tarihi: 08.08.2016

But the main issue will be linked in his sociological approach that include Islam and Muslim societies. It will be evaluated that Erol Gungor's considerations related to Islam and his assessments that Islam's present and likely future problems.

Keywords: Erol Gungor, issues of Islam, cultural change, nationalism, tasawwuf

Giriş

Türk aydını, gerek içine doğduğu kültüre, topluma ve geleneğe yabancılaşması, gerek gündelik hayattan kopuk fildişi kulelerdeki yaşamı gerekse de dil ve tarih bilmezliği gibi birçok hususta önemli eleştirilere muhatap olmuştur. Öyle ki bu durum, “aydın sorunu” olarak ifade edilen bir sorunsal sosyal bilim literatürüne kazandırmıştır. Bu tartışmalarda dikkat çekilen klişeleşmiş Türk aydını tipolojisinin aksine Erol Gungor,* bu tutumlardan uzak kalmayı başarmakla birlikte Türk aydınına yönelik yapılan tüm eleştirilere karşı da bir istisnayı teşkil eder. Çünkü Gungor; dil ve tarih bilen, hem Türkiye’yi hem dünyayı tanıyan, hem köklü bir geleneğin içinden konuşup hem de modernleşmenin doğasından haberdar olan, hem siyasetin içinde kalıp hem de siyaset ile bilim arasındaki ayrımın ve geçiş noktalarının çok iyi farkında olan tam bir “organik aydın”dır (Aktay 2010: 155–156). Aydın’a (1998: 328) göre, kısa ömründe pek çok eser veren ve 45 yaş gibi genç bir yaşta vefat eden Erol Gungor, aydın niteliği ön planda olan, açık bir anlatıma, güzel bir üsluba sahip ve toplumuna karşı sorumluluğunun bilincinde olan bir düşündürdür.

Erol Gungor, gerek Cumhuriyet sonrası Türk siyasi düşüncesi içerisinde değerlendirilmesiyle gerekse de onun düşüncesini tartışan metinlerin odaklandığı tema itibarıyla genellikle birbirlerinden farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Gungor’un siyasi düşüncesi; milliyetçilik, muhafazakârlık, İslamcılık, liberalizm ve hatta sol düşünce içerisinde dahi tartışılmakla birlikte daha çok milliyetçi düşünce içerisinde konumlandırılmaktadır. Ancak Gungor’un milliyetçiliği, mevcut siyaset anlayışındaki milliyetçilik düşüncesiyle taban tabana zıt, radikal bir eleştiri üzerine kuruludur.† Diğer yandan hakkında kaleme alınan çalışmalarda Gungor’e ilişkin

* Erol Gungor, 25 Kasım 1938’de Kırşehir’de doğdu. Babası Hacı Hafızoğulları’ndan Abdullah Sabri Bey, annesi Zeliha Gülşen Hanım’dır. Dedesi, Ahî Evran Camii imamı ve Kırşehir’deki ahî tekkesinin son şeyhi Hafız Osman Efendi’dir. İlk ve orta tahsilini memleketinde yaptı; 1956’da Kırşehir lisesinden mezun olduktan sonra İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne kaydoldu. Bir süre orada okuduktan sonra Fethi Gemuhluoğlu tarafından Mümtaz Turhan’a tanıtıldı. Mümtaz Turhan’ın teşviki neticesinde Hukuk Fakültesi’nden ayrılıp Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü’ne geçti. Erol Gungor, 1957 senesinde kendi fakültesinde memurluğa başladı. Bu yıllarda Fransızca yanında İngilizceyi de öğrendi. Gungor, Arapça ve Farsça metinleri okur ve anlardı. Misafir Prof. Hans’in laboratuvar asistanlığını yaptı ve derslerini Türkçeye çevirdi. 1961’de Fakülteyi bitirince Tecrübî Psikoloji Kürsüsüne asistan tayin edildi. Bu esnada Türkiye’de yeni bilim dalı olan Sosyal Psikoloji sahasına ilgi duydu ve o sahaya yöneldi. Tanınmış sosyal psikolog Krech ve Crutchfield’in ortak eserini “Sosyal Psikoloji” adıyla dilimize çevirdi. Bilimsel çalışmalarının yanında çeşitli dergi ve gazetelerde yazılar yazdı, yorumlar yaptı, kamuoyunu muhtelif konularda hem aydınlattı, hem onları düşündürdü, hem de muhtelif meselelere çözümler getirdi. 1965 yılında Mümtaz Turhan’ın nezaretinde hazırladığı “Kelamî (Verbal) Yapılarda Estetik Organizasyon” adındaki tez çalışmasıyla doktor unvanını aldı. 1966’da davet üzerine gittiği Colorado Üniversitesi’nden sosyal psikolog Keneth Hammond’un yanında iki sene çalıştı. Orada Davranış Bilimleri Enstitüsü’nde milletlerarası bir ekibin çalışmasına katıldı. Yurda dönüşte sosyal psikoloji derslerini yürüttü. 1970 yılında “Şahıslar Arası İhtilafların Çözümünde Lisanın Rolü” adlı teziyle üniversite doçenti oldu. Erol Gungor; Diriliş (çoğunlukla Kierkegaard’dan tercüme), Türk Yurdu, Hisar, Yol, Töre, Türk Edebiyatı, Millî Kültür, Yeni Düşünce, Yeni Sözcü, Türk Kültürü, Millî Eğitim ve Kültür, Konevi, Hamle, Ortadoğu, Millet gibi dergi ve gazetelerde yazarak geniş bir okuyucu kitlesine ulaştı. 1982 yılında Selçuk Üniversitesi’ne rektör olarak göreve getirildi. Konya’da halkın tanıdığı ve sevdiği biri olan Gungor, 24 Nisan 1983 günü Konya’ya evini taşımak için gittiği İstanbul’da vefat etti. 45 yıl süren kısa bir hayata birçok eser sığdıran Gungor’un çeşitli dergilerde yayımlanan sayısız makalenin yanı sıra birçok çeviri kitapları da bulunmaktadır (Bolay 2007: 17–18; Alptekin 2008: 425–433). Erol Gungor’un yayımlanan kitapları ise genel olarak şunlardır: Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik (1992); Sosyal Meseleler ve Aydınlar (1993); Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak (1998a); İslam Tasavvufunun Meseleleri (1998b); Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlakî Değerler ve Ahlakî Gelişme (Profesörlük Tezi) (1998c); Düden Bugünden Tarih, Kültür ve Milliyetçilik (1999a); Kelamî Sahada Estetik Yapı Organizasyonu (Doktora Tezi) (1999b); Tarihte Türkler (2000); İslam’ın Bugünkü Meseleleri (2005a); Türkiye’de Misyoner Faaliyetleri (2005b); Türk Kültürü ve Milliyetçilik (2006) gibi önemli ve nitelikli eserlerdir.

† Erol Gungor’un milliyetçilik anlayışı, cari siyasal düzlemdeki milliyetçilik anlayışından oldukça farklıdır. Aktay’a göre Gungor, “Türkiye’de milliyetçilik davasını güdebileceğimiz bir milletin değişik nedenlerle teşekkül etmemiş olduğunu söylerken, bir yandan halkın henüz kabileden millete sosyolojik tabanda bir geçiş yapamamış olduğunu savunur” (2010: 157). Aynı zamanda Gungor, milliyetçi paradigmanın halka rağmen ve halka karşı işleyen devletçi bir ideoloji olarak anlaşılmasının çıkmazlarından bahsederek, milliyetçiliği kökten dizayn edecek yeni bir algı kırılmasını tahsis etmeye çalışmaktadır. Dönemin Türkiye’sindeki milliyetçiler, Gungor’un bu yaklaşımını kıyasıya eleştirirler dahi Gungor, Milliyetçi Hareket Partisi’yle olan münasebetini seviyeli şekilde devam ettirmiştir. Ancak Bora ve Can’a (2009: 297–298) göre Erol Gungor’un siyasal angajmanı ve Milliyetçi Hareket Partisi ile olan ilişkisi, “faşist entelejensiya” sınıfından farklıdır. Gungor, ülkücü tabanda daha az popüler olmakla birlikte özellikle kadrolar

yapılan tasvirler, birbirinden farklıdır. Bu bağlamda Erol Güngör; halefi olmayan ve düşünsel anlamda “arafta” gezinen bir entelektüel (Bkz. Alkan, 2006); İslam’a ve Müslüman toplumlara yönelik tahlilleri ve sunduğu çıkış yollarıyla ve etnik, faşist ve şovenist duygulara kapılmayan milliyetçiliğiyle, “İslamcılık içerisindeki bir milliyetçi” (Bkz. Çetinsaya 2005: 420-451); milliyetçilik üzerine yaptığı çalışmaları ve önemli tespitleriyle “Ziya Gökalp, Peyami Safa ve Alparslan Türkeş’ten sonra Türk milliyetçiliği idealinin temel direklerinden biri” (Yakıt, 1998: 218); idealize ettiği siyasal ve toplumsal düşünceleri ve bu doğrultudaki çabalarıyla “kendini mefkuresine adanmış bir insan” (Aktay, 2010: 153) ya da halkın içinde ve halkla hemhal olmuş bir aydın olan ve onların gönül dünyasında yer edinebilmiş “camideki rektör”tür (Gürlek, 2011). Dolayısıyla hem durduğu siyasal ve ideolojik zemin, hem sahipsiz bir aydın olarak toplumun gerçek sorunlarına yönelik çıkarımları hem de Türk sosyolojisine yaptığı önemli epistemik katkılar göstermektedir ki Güngör’ün bu denli farklı yorumlanması, onun düşüncesinin buğulu olması veya kristalize olamamasından ziyade, onu yorumlayanların siyasal angajmanı ya da durdukları veya konumlandıkları sosyolojik zeminle yakından ilgilidir.

Topluma kazandırdığı eserlerinde Erol Güngör, ilim adamı olmasının yanı sıra ele aldığı konulara didaktik bir yön vermesi ve bu konuları her sınıftan insanın anlayabileceği şekilde ifade etmesiyle bir mütefekkir konumuna da yükselmektedir. Çünkü Güngör önce problemleri tespit etmesi ve daha sonra tahlil ederek aksaklıkları ortaya koyması ve birçok açıdan inceleyerek çözüme kavuşturması bakımından *mütefekkir* sıfatını fazlasıyla hak etmektedir (Tunç 1998: 173; Alkan 2006: 172–174; Bkz. Alver, 2013). “Müstesna zihni bir terkip” olarak adlandırılan (Bkz. Aydın, 2013: 152) Erol Güngör; Z. Fahri Fındıkoğlu ve Mümtaz Turhan çizgisiyle özdeşleşen yerlici-millici sosyoloji geleneği içerisinde değerlendirilmekle birlikte din sosyolojisi ve özelden İslam sosyolojisi alanındaki çalışmaları ise genel olarak iki ana hususta ele alınmaktadır: İlki, Güngör’ün genel olarak din ve din sosyolojisine ilişkin görüşleri, diğeri ise İslam sosyolojisi ve bu sorunsala yönelik düşünceleri (Aydın, 1998: 329; Bkz. Türköne 1986: 13). Bu çalışmada bir mütefekkir olarak Erol Güngör’ün din sosyoloji bağlamında İslam’ın sorunsalları üzerine ortaya koyduğu düşünceleri ve sosyolojik yaklaşımı ele alınacaktır. Bu çerçevede ise Güngör’ün kısmen pür sosyolojik tasavvuruna değinilecek fakat asıl mevzu, din sosyolojisine yönelik düşüncelerinin bir alt tartışma konusu olan İslam’a ve müslüman toplumlara ilişkin sosyolojik yaklaşımında düğümlenecektir.

1. Erol Güngör ve İslam’a İçerden Bakmanın Sosyo-Politiği

Modern toplumlarda dinin anlamına yönelik tartışmalarda iki eğilim göze çarpmaktadır. İlki, dini farklılaşmanın toplumsal önemine dair analizler; diğeri ise, dini öğreti ve ritüellerin toplumun varlığına ilişkin anlamı üzerine yapılan tetkikler. Bu anlamda ilk yönelim toplumun çoğulcu yapısını temel alırken ikinci yönelim, toplumun sosyo-dini kimliğinin belirlenimi üzerine şekillenir (Kehrer 1998: 103). Türkiye’de ise, din ve sosyoloji ilişkisini araştıran çalışmalar, 1950’lere kadar göz ardı edilmiştir. Bunun sebepleri arasında, sosyolojinin kurucu ideolojisi olan pozitivist yaklaşımın dini dışlaması ve bir takım siyasal kaygılar sayılabilir. Özellikle pozitivistimin postülalarını bir inanç ya da din gibi gören Türk aydınının (Bkz. Arslan, 1992: XIII), dini bitmeye yüz tutmuş bir kurum olarak görmesi ve buna bağlı olarak da dinin anlayıcı (verstehen) bir bakış açısını gerektirmeyecek kadar önemli olmadığı düşüncesi, din ve toplum

üzerinde etkilidir. Genel olarak sağ siyasetle irtibatlı olan Güngör, MHP’ye yakın bir isim olmuş ve fakat partizan bir ideolog konumunda yer almamıştır. Erol Güngör, resmi ideolojiye ve bürokrasiye karşı yaptığı ciddi eleştirilerle MHP çizgisinin düştüğü “devleti kutsallaştırma” yanılısına düşmezken, hocası Mümtaz Turhan’ın da etkisiyle Batılılaşma karşıtı söylemlerini, muhafazakâr bir halkçılıkla tamamlamaya çalışmıştır (Bkz. Yılmaz, 2010: 2). İslam’ın, İslam öncesi Türk kültürüyle kolayca uyuşturduğuna dikkat çekmesi ve dinin Türk milli kültürünün oluşumundaki vazgeçilmez rolünü her defasında vurgulaması bakımından Güngör, bu yönelimiyle Türk-İslam Sentezi ideologlarına yaklaşmaktadır. Ayrıca Güngör, hem MHP içerisindeki Türkçü Turancı damarı, İslam’a gösterdiği yetersiz referanslardan dolayı eleştirmekte hem de İslam’ın Türklere evrensel bir misyon yüklediğini ifade ederek ülkücü hareketin “nizam-ı alem ülküsü” şiarıyla da uyuşmaktadır. Milliyetçi bir sosyal bilimci olarak Erol Güngör, çok da uzun olmayan yazı hayatında kendini, “milliyetçilik fikrinin tabii arızalarını ıslaha, Türk toplumu için kullanılabilirliğini izaha ve bu fikriyatın ilmi esaslarını inşa etmiştir” (Alkan 2006: 169). Kardeşi Hidayet Güngör ise Erol Güngör’ün siyasi düşüncesi hakkında şu bilgileri paylaşır: “Ben onun 45 yıllık hayatında inançlarının dışında bir yaşantıya saptığına hiç şahit olmadım. Tam anlamı ile içi bir, özü sözü bir, fikir adamıydı. Erol’un fikir adamı hüviyeti birbirini destekleyen bir özelliğe sahipti. Onun ‘Milliyetçilik’ üzerinde çok yazıp konuşması, hakkında çeşitli değerlerin yapılmasına sebep olmuştur. Onun milliyetçiliği köklü, mana özü kuvvetli bir milliyetçiliktir... Kendisi dini inançları güçlü, dinin ameli kısımlarını da imkân nispetinde yerine getiren geniş görüşlü bir insandır” (H. Güngör 1998: 111-112).

ilişkisine dair çalışmaların yapılmasını engellemiştir. Siyasal açıdan ise, din alanıyla ilgili araştırma yapmak, dini gündeme taşıyacağı kaygısıyla itibar edilmemiştir (Aydın 1998: 315; Alptekin 2008: 436; Akgül 2002: 50).

Türk sosyolojisinde din üzerine yapılan tartışmalar Ziya Gökalp'le birlikte başlasa da gerek sosyal ve siyasal olayların etkisi gerekse de bir kurtarıcı bilim olarak görülen Türk sosyolojisinin başka alanlar üzerinde yoğunlaşması, genelde din ve özelde ise din sosyolojisi alanında yapılan çalışmaların cılız kalmasına neden olmuştur. Daha sonra Gökalp geleneğini sürdürenler içerisinde yavaş yavaş bu alanda çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Bu gelenek içerisinde konumlanan ve Türk sosyolojisinde önemli bir yeri olan Hilmi Ziya Ülken, din konusuyla ilgilenmiş ve Dini Sosyoloji adında bir çalışma kaleme almıştır. Ülken, din ve toplum ilişkisinde Durkheim'ın düşüncelerini temele alır. Durkheim toplumsal yaşamın din merkezli olduğunu kabul etmekle birlikte tüm kurumlar gibi dinin de toplumsal bir ürün olduğunu ileri sürmektedir. Dini olguların toplumsal koşullar tarafından ne şekilde etkilendiği konusunu ele alan Durkheim, buna dayanarak dini inanışların hangi minvalde geliştiğini açıklamaya çalışır. Ülken ise, Türk toplumunu temel almakla birlikte Durkheim çizgisini de devam ettirerek, dinin ontolojisinin toplumsal şartlarda aranması gerektiği hususunda kararlıdır (Aydın 1998: 322–323).‡

Türk sosyolojisine sinmiş bu yargı, Erol Güngör'le birlikte yeniden yorumlanarak pozitivist tahakkümden arındırılır. Gökalp-Ülken geleneğini tam da bu noktadan eleştiren Güngör'e göre din; ahlaki bir sistem, sosyal bir değer ve ayrıca fert ve toplumların kendini ifade etme şeklidir. Bundan dolayı Türk toplumu için İslam dini, ne sıradan bir kurum ne de siyasal bir sistemdir. Toplumumuz için din, kültürel bir gerçekliktir (Aydın 1998: 329; Kılıç 1998: 278). Çünkü Güngör'e göre insanoğlu, bugün doğru olarak kabul edilen düşünce, ideoloji veya seküler inançların yarın yanlışlandığı, bugün güzel görünenin yarın çirkin olarak kabul edildiği bir dünyada, kendini bu sonsuz dalgalanmalardan ve buhrandan kurtaracak değişmez değerlere yani dine sarılmak zorundadır. Dinin doğası ise, bu ezeli ve ebedi değerleri halihazırda insanlara sunmaktadır (Güngör 2005a: 205). Dinin toplumsallığını kabul eden Güngör, bu kanaate Durkheim'ın çizgisinden oldukça uzak bir noktada durarak erişir. Ayrıca Güngör, pozitivist paradigmaya uygun olarak din ve bilim arasında ilkece bir ayırım yapar. Dinin ve bilimin yaklaşımlarının farklı olduğunu ve birinin diğerine indirgenemeyeceğini belirten Güngör'e göre, kısmen ya da tamamen tüm konular bilimsel bir yöntemle incelenebilir. Öyle ki Güngör, vecd ve sezgi gibi İslam'ın epistemik problemlerini sosyolojik bir tarzda ilgilenecek toplumsal yönlerini ortaya koymaya çabalamıştır. Ayrıca Güngör, doğu-batı mistisizmi, İslam tasavvufu ve tarihsel gelişimi gibi konuları çok yönlü analiz ederek dine saldırmadan ve bilimsel metottan da uzaklaşmadan bir yöntem geliştirebilmiştir (Aydın 1998: 329–330; Bkz. Alkan 2006: 170–172).

Erol Güngör, dinin topluma uyum gösterdiği sürece varlığını devam ettirebileceği yönündeki iddiaya temelden karşı çıkar. Dinin topluma uyması veya uydurulmasını, esasen dinin ontolojisine karşı yapılan bir suikast girişimi olarak görür. Çünkü toplumsal hayata göre şekillendirilen din, din olmaktan çıkarak herhangi bir yaşam tarzına dönüşmüş olur. Ayrıca dinin kendini yenileme ve geliştirme özelliğinin bulunduğu dikkat çeken Güngör, dine ilmi teori çerçevesinde bakanların da bilgi hatası içinde olduklarını söyleyerek reformcuları eleştirir. İnsanların bir tek Tanrı tarafından yaratılıp aynı ana-babadan türemesini “evrensel eşitlik ve kardeşlik prensibi” olarak gören Güngör açısından İslam dini, Türk kültürünün dün olduğu gibi bugün de çok kuvvetli bir yapıcısı ve Türk milliyetçiliğinin en mühim unsurudur (Bolay 2007: 22).

Erol Güngör dinin toplumsal boyutunu ele alırken, iki hususu göz önünde tutar: İnsanları bir arada tutan bağ ve ahlâk normlarının kaynağı. Güngör, insanları bir arada tutan şeyin, “bazı manevî normlara yani ahlâk standartlarına ortak olarak inanmaları” olduğunu düşünür. Çünkü bu normlar, görülmezler fakat sadece inanılan şeylerdir. Bundan dolayı Güngör'de ahlak ölçütlerinin kaynağını din oluşturmaktadır (Güngör 2006: 162; Bkz. Yediyıldız 1998: 247, 248). Erol Güngör genelde din ve özelde ise İslam'a ilişkin anlayışını, aşağıda daha ayrıntılı verileceği üzere, üç temel argüman üzerine inşa etmiştir. İlki, beşeri

‡ Erol Güngör, Hilmi Ziya Ülken'in vefatının ardından 16 Haziran 1974 yılında Ortadoğu Gazetesi'nde Ülken'i anlatan bir yazı kaleme alır. Makale Cemil Meriç'in ifadesiyle “biraz mersiye, biraz hatıra” tadındadır. Yazıyı “ölçülü, dürüst, müeddep bir yazı” olarak niteleyen Meriç, Güngör'ün Ülken'le ilgili düşüncelerini hem tasdik eder hem de inceden inceye eleştirir. Cemil Meriç'in Güngör'ün makalesini değerlendiren “Hasbi Tefekkür” başlıklı yazı için Bkz. Meriç 1998: 205–255.

varoluşun beraberinde getirdiği anlam problemine bir cevap olarak din; ikincisi yeni bir medeniyet inşa etme sürecinde din ve İslam; üçüncüsü ise laiklik ve din (Unan ve Özden 1998: 189). Bu üç söylemi sırasıyla ele alalım. İlk olarak insanın tesis ettiği modern dünyanın anlam bulanıklığına yol açan problemlerine karşılık, dinin bu problemlere çözüm üretecek potansiyele sahip olmasını Güngör, dinin tarihsel bir olgu olduğu fikrini reddederek ve din ile bilimin aynı kategoride değerlendirilemeyeceğini vurgulayarak formüle etmeye çalışır (Güngör 2006: 151–153). Dini; gerileyen, zamanla ortadan kalkacağını ve yerini bilimin alacağını öne süren Batı kaynaklı bu düşünceler, Türk aydınına da sirayet etmiş ve böylelikle Türkiye'deki inkılâpçıların, İslam'ın yerine bilim ve vatan düşüncesini yerleştirmelerine de ortam hazırlamıştır. Ancak din, ezeli ve ebedi sorulara verdiği cevaplarla ve başta bilim olmak üzere, değişen disiplinler karşısında insanın emniyet ve bağlanma duygusuna hitap eden değişmez değerler manzumesiyle diriliğini muhafaza eder. İkinci argüman, yeni bir medeniyet inşa etme sürecinde İslam'ın ve dolayısıyla Müslümanların sorumluluklarının belirlenmesi gerekliliğidir. İslam medeniyetinin Batı medeniyeti karşısında aldığı büyük mağlubiyet, 1970'lerden itibaren İslam dünyasının uyanmaya başlamasıyla birlikte Batı'ya karşı bir rövanşın olanaklarını hazırlaması anlamına gelmektedir. Bu İslami uyanışın iki sebebi bulunmaktadır: a. Batı medeniyetinin insanların maddiyatına hitap etmesi ve manevi ihtiyaçlarına doyum sağlayamaması, buna bağlı olarak da bu medeniyetin ürettiği otoriter ve totaliter rejimlerin çıkardığı iki dünya savaşı sonrasında kaybedilen itibar ve yaşanan ahlaki buhran, b. İslam ülkelerinde Batılılaşmayı planlayan elitlerin açık bir biçimde başarısız olmaları ve Batılılaşma politikalarının halkı memnun etmemesidir. Çünkü İslam dini, Batı'nın maddiyata ve Doğu'nun maneviyata ağırlık veren temel düşüncesine karşılık, maddiyatın ve maneviyatın dengesini kurabilen yegâne dindir. Üçüncü argüman ise, Güngör'ün "laiklik ve din" ilişkisine yönelik tespitleridir. Güngör'e göre laiklik, objektif bir düşünme şeklidir. Bir toplumun kanunlarla ya da kurumsal bir düzenlemeyle laik olunamayacağını ve meselenin bir zihniyet meselesi olduğunu ileri süren Güngör, hem Türkiye'nin din yüzünden geri kaldığını düşünenlerin hem de dinden uzaklaşıldığı için geri kaldığını düşünenlerin, meselenin iç yüzüne hâkim olamadıklarını ve böylece objektif olunamadığını belirtir. Güngör'e göre inkılâpçılık adına dinde reform yapma çabaları, inanan insanlarda bir güvensizliğe ve böylelikle değişime karşı reaksiyon geliştirmelerine neden olmuştur. İnkılâpçıların din ve sosyoloji hakkında sahip olduğu bilgisizlik ve donanımsızlık, inanan kesimin direnç göstermesinin en önemli nedenlerinden bir tanesidir. Ayrıca dine yönelik devletin müdahaleleri de, laikliğe yönelik algı ile din ve vicdan özgürlüğünün tesisinin zedelenmesine neden olmuştur (Yılmaz 2005: 429–435).

Erol Güngör'e göre Batı medeniyeti, insanlığın içinde bulunduğu bunalıma çözüm üretme potansiyeline sahip olamayışı bir yana, esasen bu sorunlar yumağının kaynağını teşkil etmektedir. Halbuki İslam dini ve medeniyeti, insanlığın mevcut durumundan kurtulması için yegane bir referanstır. Çünkü Güngör'e göre, modernizmin problemleri doğası yüzünden Müslümanların bugünkü meselelerini, Müslümanca yaşamının önündeki engellerin kaldırılmasına yönelik çabalar oluşturmalarıdır. Bu bağlamda denilebilir ki, Güngör düşüncesinde İslam, insanlığın bugünkü bunalımından kurtarılması için gerekli olgunluğa ve şartlara sahiptir. Tarihsel süreçte ortaya koyduğu bütüncü hakikat anlayışı bakımından İslam, hakikatin kavranması konusunda bilgi elde etme vasıtalarını birbirine indirgemeyen yaklaşımıyla ve doğasında mevcut olan sosyal adalet ilkeleriyle ve uygulamalarıyla bu kurtuluşu gerçekleştirebilir. Bunun imkanı ise, modernizmin inşa ettiği indirgemeci ve inkarcı bilim anlayışını, bütüncü bilgi anlayışıyla paradigma değişimine uğratmakla gerçekleştirilebilir (Bolay 2007: 23). Güngör, Türk toplumunun sosyal ve ekonomik gelişmesinde İslam'ın çok önemli katkılar sağlayacağını düşünmektedir. Çünkü yeryüzündeki diğer tüm dinler, her ne kadar ekonomik gelişmeyi destekleseler ya da özendirse de, Weber'in meşhur Protestan ahlakı tezinde olduğu gibi, tümüyle bu özelliğe sahip değildir. Bu bağlamda Güngör, hem Doğu hem de Batı'daki dinlerin genel özelliğine göndermede bulunur. Örneğin Doğu'da toplumsal işlevi bulunmayan, sadece bireysel tatmini özendiren ve bireye dünyadan el etek çekmesini tavsiye eden dinler bulunmaktadır ki bu dinler, sosyo-ekonomik kalkınmada ayak bağı sayılmaktadır. Buna karşın Avrupa'da ekonomik kalkınmada Protestanlık,

§ Güngör'e göre Türkiye, milli kültür meselesini çözüme kavuşturarak kendi milli değerler sistemini kurmadıkça, büyük medeniyetler özellikle Batı medeniyeti karşısında kuvvetli bir unsur olamayacaktır. Misyoner faaliyetleri olarak Hıristiyan kültürünün yayılması da bu düzensizlikten faydalanacaktır (Güngör 2005b: 13).

şüphesiz önemli bir aktör olarak kabul edilir. Ancak İslam dini; din ve dünya ayrımı yapmaması, insanların bu dünyada yaptığı iyi ameller karşılığında ahirette ödüllendirilmesinin bildirilmesi ve helal yoldan çalışarak kazanmaya teşvik edilmesi gibi kaidelerle, kalkınmada büyük bir manevi güç sağlamaktadır (Güngör 1993: 480; Güngör 2000: 67–69). Böylelikle Güngör, İslam'ın sosyal adalet tasavvurunu hayata geçirmenin imkânı üzerinde durarak İslam'ın insani yönünü referans göstermektedir. Çünkü İslam'ın hüküm sürdüğü topraklarda sınıf kavgaları, ırk mücadeleleri, kölelik ve emperyalizm görülmezken; camide eşit gördüğü bir insanı, sokakta hayvan yerine koyan bir İslam cemaati de görülmemiştir (Güngör 2005a: 75). Ayrıca İslam dini evrensel bir din olmakla birlikte insanlar arasında ırk, soy, sosyal sınıf vs. gibi farklara değer vermez. Allah'ın yanında en kıymetli insan, kulluk vazifelerini en iyi şekilde yerine getiren insandır. Bütün insanlara gönderilen bir dinin, başka türden bir tavır takınması zaten düşünülemezdi. Ancak insanların gerek fert, gerekse kavim olarak Allah nazarında eşit olması, onlar arasında farkların olmadığı ya da bu farkların tanınmadığı anlamına gelmemektedir. Kur'an'da insanların "birbirlerini tanımaları için şubeler ve kabileler halinde" yaratıldıkları bildirilmektedir. Bu mesaj, "kültürlerin farklılığına ve çokluluğu"na işaret ederken medeniyetin ve insan soyunun gelişmesi bakımından da bir gerçekliği ifade etmektedir. Dolayısıyla İslam, insanların ait oldukları soydan dolayı diğerlerine üstünlük iddiasını ve "kavmiyetçiliği" kesinlikle yasaklamaktadır (Güngör 2005a: 149). Güngör'ün bu teşpitleri bir kez daha göstermektedir ki onun milliyetçilik tasavvuru, belirli bir etnik yapıya dayalı milliyetçilikten tümüyle uzak bir milliyetçiliktir.

Erol Güngör İslam üzerine yazdığı nitelikli ve etkili iki kitabında (İslam'ın Bugünkü Meseleleri ve İslam Tasavvufunun Meseleleri), İslam'ın yükselişini, bunun arka planını ve İslam dininin potansiyellerini ortaya koymaya çalışır. İslam dünyasına sinmiş "pasif direniş" ilkesini ciddi eleştirilere tabi tutan Güngör; İslam'ın, Batı'nın ve modernitenin salvolarına karşılık verebilecek potansiyele haiz olduğunu ve yeniden tarih sahnesinde bir aktör olarak boy gösterebileceğini belirtir. Hilafetin Sünni İslam doktrininde zorunlu bir kurum olmadığını belirten Güngör, her devlet başkanının "halef" görevini yapabileceğini ve İslam'da milli devlet esasının var olduğunun altını çizer. Bu yönüyle radikal İslamcı düşüncenin fundamentalist ve enternasyonalist özüne de karşı çıkmış olmaktadır. Bu anlamda Güngör'ün milliyetçiliği, Batı kültürüne karşı İslam kültürünü yerleştiren ve İslami temelde yeniden tanımlanan bir milliyetçiliğe kaynaklık eder (Bora ve Can 2009: 298–299; Bkz. Çiftçi 1989: 41–43). Özellikle Güngör'ün "İslam'ın Bugünkü Meseleleri" isimli eseri, "siyasal İslam"a yöneltilmiş olgun ve gayet seviyeli bir eleştiri olarak da değerlendirilebilir. 19. yüzyılda İslam'ın ortaya koyduğu medeniyetin yenilgiye uğradığını ve modern hayata uygun hukuk sisteminin yeniden tedavüle sokulamamasını temel problem olarak gören Güngör, içtihat kapısının kapalı olduğu görüşünü eleştirmiştir. Çünkü O'na göre İslam, kendi içerisinde tutarlı ve dengeli bir değerler sistemi sunmuş ve özellikle 20. yüzyıl bu değerler sistemi için geniş bir uygulama sahasına dönüşmüştür (Alkan 2006: 173, 174; Unan ve Özden 1998: 193). Bu düşünceden hareketle Güngör, İslam'ın o günkü temel meselelerine yönelik çözümlere girişmektedir. Örneğin hukuk sistemi, laiklik, tasavvuf, İslam ülkelerinin işbirliği ve İslam ve teknoloji ilişkisi gibi konular üzerinde kafa yormaktadır. Bu meseleleri sırasıyla ve kısaca değerlendirmek, Güngör düşüncesinin zihin kodlarını vermesi bakımından önemli olacaktır.

2. İslam'ın Değişmeyen Dünkü ve Bugünkü Meseleleri

Erol Güngör Türklerin İslam dininden önce kendilerine has bir dini inanışa sahip olduğunu belirtir. Sahip oldukları bu din, Şaman diniyle birbirinin içine giren eklektik bir dindir. Öyle ki Şamanlık bir din adamlığından ziyade, hastalara şifa dağıttığına inanılan, gelecekte ve ruhlardan haber veren bir tür kabile büyülücüdür. Kaldı ki din, kâinata ve insana dair ezeli ve ebedi açıklamalar getiren bir inanç sistemi olmasına rağmen İslam öncesi Türklerde, ilkel bir inancı barındırır (Güngör 2000: 61–63; Yılmaz 2005: 423). Türklerin eski dinlerinden İslam'a geçişleri, göçebelikten yerleşik hayata geçişle eşzamanlıdır. Türklerin İslam dinini benimsemesi, aynı zamanda yeni bir medeniyete geçişi de temsil eder. İslam dini sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda sosyal hayatın yeniden dizaynını gerekli kılmış ve Türkler, İslam medeniyeti bünyesinde karşılaştıkları yeni medeniyetlerle yaptığı kültürel alışverişlerin de etkisiyle, bir

İslam medeniyetinin teşekkülünde en büyük yardımcılarından biri olmuştur (Güngör 2000: 63–69; Yılmaz 2005: 424).**

Erol Güngör, İslam'ı kültürümüzün ve *karakterimizin ikinci büyük kaynağı* olarak görür, hatta zaman zaman dilden daha etkili olduğunu belirtir. O, dinin eski birleştirici rolünü oynamaya başlamasından memnuniyet duymaktadır (Güngör 2006: 73–79). Güngör, yukarıda da ifade edildiği üzere, önce din problemini ferdî planda ele alır ve dini, bir bilgi sistemi olarak ele alanların düştükleri hataları ortaya koyar. Mevcut dinlerin yerine rasyonalist bir din koymaya çalışan Comte ve Durkheim'in, dinlerin ortadan kalkacağı şeklindeki pozitivist iddialarının kehanetten ibaret olduğunu belirterek bu iddiayı temelden eleştirir. Böylelikle bilimi, bir din veya bir iman sistemi haline getirmek isteyen düşüncenin başarısızlıklarına ve birer bilgi ve ahlâk sistemine dönüşen maddeci doktrinlerle din arasındaki farka da dikkat çeker (Bolay 2007: 22). Bu temel din anlayışı ışığında Güngör, İslam'ın meselelerine farklı, düzeyli ve yerli bakış açısına sahip özgün bir yaklaşım geliştirir.

Erol Güngör'ün İslam'a ilişkin ele aldığı konular arasında, İslam hukuku ve laiklik ilişkisi/meselesi bulunur. Güngör'e göre İslam hukukunun meselelerini, Türkiye'deki laiklik esasına aykırı bulanlar vardır. Ancak bu konuda Güngör, laiklik esasıyla çatışan bir durum olmadığını, dine uygun hukuk ve dini hukuk arasında da ayırım yapmak gerektiğini ifade eder. Bu minvalde Güngör, bir hukukçunun herhangi bir meselede İslam hukukunun hükümlerine itibar edilmesini istemesinde herhangi bir sakınca görmemekte ve bu durumu, devletin temel sistemlerine, dini esasların yerleştirilmesi olarak da görmemektedir. Böylece Güngör, Türkiye'de oluşturulacak hukuk sisteminin dini referanslara uygun olabileceğini belirtmektedir (Güngör 2005a: 95). Türkiye'de hukuk meselesinin tartışılması, rejimin temel reflekslerinden biri olan laiklik meselesini de gündeme taşımaktadır. Bu bağlamda İslam ile Hıristiyanlık arasındaki farklılıklara değinen Güngör, İslam'ın hem maddi hem de manevi tarafıyla insanı ele aldığını ve insanın tümünden varlığı için bir düzen getirdiğini, ancak Hıristiyanlıkta "İsa'nın hakkı İsa'ya, Sezar'ın hakkı Sezar'a" ilkesi gereğince din ve dünya hayatının birbirinden ayrı olarak konumlandırıldığını belirtir. "Din hayatı ayrı, dünya hayatı ayrı" düşüncesinin, insan ve toplum hakkında bilgisi olmayanları kolayca ikna etmede işlevsel olduğunu öne süren Güngör, böyle bir ayırımın hem toplumun hem de dinin doğasıyla çatıştığını ve dinden arındırılmış bir toplumun ya da toplumdan arındırılmış bir dinin mümkün olmadığını vurgular (Güngör 2005a: 52). Güngör'e göre esasında laiklik, bizde anlaşıldığı gibi, din işleriyle devlet işlerinin birbirinden ayrılmasını gerektiren bir kanun değildir. Eğer laiklik bir inkılâp olarak kabul edilecekse, bu inkılâp kanun maddelerine değil, zihniyete dayandırılmalıdır. Yeryüzünde hiçbir kanun, aptal bir insanı zeki yapamamıştır, hiçbir kanun da cahil bir adamı bilgili hale getiremez. Dolayısıyla Türkiye'nin laik olduğunu ifade eden Anayasa maddesi de, Türkiye'yi laik yapmış değildir. Kanunlarla tekke ve zaviyeler kapatılabilir, kabineden din işleri temsilcisi çıkartılabilir, resmi işlerde Tanrı üzerine yapılan yeminler kaldırılabilir ve hatta yasayla ibadetler bile yasaklanabilir. Ancak tüm bu yaptırımlara rağmen insanlar, kanun aracılığıyla laikliğe alıştıramaz ve alıştıramamıştır da (Güngör 1993: 326–327). Ayrıca inkılâpçıların laiklik konusunda yaptığı hataları tahlil eden Güngör'e (2006: 169) göre, eğer Müslümanlara, Ermeni, Rum ve Yahudi vatandaşlar gibi cemaat kurma hakkı verilmiş olsaydı, din işleri devlet işi olmaktan çıkar ve böylelikle din, siyasetin malzemesi

** Güngör "Tarihte Türkler" isimli eserinde Türklere yönelik geniş çaplı bir araştırmaya girişmiştir. Türklerin İslam'a girmeden önceki dini inanışları ve Talas Savaşı'ndan sonra İslam dinini kabul etmeleri gibi hususlardan hareketle tahlillerde bulunan Güngör, Türklerin Müslüman olduktan sonra Araplardan büyük ilgi ve saygı gördüklerinden bahseder. Araplar arasında Türklerin şöhretinin kısa sürede geniş coğrafyaya yayılması, Müslümanlar arasında Türklerin İslam'a girmesiyle hiçbir gücün İslam'a karşı çıkamayacağı gibi bir inancın gelişmesine neden olduğunu öne süren Güngör, peygamberimiz Hz. Muhammed'in Türkler hakkında övgü dolu ve müjdeli sözler söylediği ve hatta Kur'an'ın bazı ayetlerinde Türklerin ima edildiği rivayetlerinin büyük yankılar uyandırdığından bahsetmektedir. Hatta Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn'in aslında Oğuz Kağan olduğu söylenmiş ve Kaşgarlı Mahmut peygamberimizin Türkler hakkında şöyle dediğini rivayet etmiştir: "Cenab-ı Hak diyor ki: Benim Türk adını verdiğim ve Doğu'da yerleştirdiğim askerlerim var ki, herhangi bir kavme karşı gazaba gelecek olursam Türk askerlerimi o kavme hücum ettirim." Ayrıca Arap edebiyatçıları ve tarihçileri de Türkler hakkında övgüler yağdırmaktadır. Bunlardan biri olan Cahız, "Türklerin Faziletleri" isimli kitabında "Savaş sanatı Türk'e bilgi, tecrübe, siyaset ve sair yüksek vasıflar kazandırmıştır. Türk daima sözünde durur ve hile yapmaz. Türk Hakani hileyi sadece savaşta da olsa yapmak zorunda kaldığını üzümlük belirtir ve ikiyüzlü olanları daima en kötü insan sayar. .. Arap ordularını Türkler kadar titreten başka bir millet yoktur. Türkler daima soylarıyla iftihar ederler, vatanlarına ve dillerine çok bağlıdırlar. Düşmanlar esir alınca onlara iyilik ve ikram eder; alıcenablık gösterirler." (Güngör 2000: 66,67).

olmaktan kurtulurdu. Çünkü din işleri, devletin elinde bulunduğu müddetçe, politikacılar bunu propaganda aracı olarak kullanacaktır.

Erol Güngör'ün İslam üzerine kaleme aldığı ikinci kitap olan "İslam Tasavvufunun Meseleleri", "İslam'ın Bugünkü Meseleleri"nde ortaya konulan bakış açısının bir nevi tasavvuf konusuna uyarlanmasıdır (Yılmaz 2005: 431-432). Erol Güngör, tasavvufu İslam mistisizmi olarak tanımlamakta ve İslam dininin belirli bir yorumu olarak görmektedir. Ayrıca tasavvufun belirgin vasıflarını ise şu şekilde sıralar: Kur'an'da ve hadiste görünenden (zahir) ziyade görünmeyene (batın) önem vermek; yaratan ile yaratılan arasında varlık itibarıyla ayrılık bulunmadığını, çünkü Allah'tan başka varlık bulunmadığını kabul etmek; insanın Allah'tan geldiği gibi yine Allah'a gideceğini, ancak bunun için mutlaka ölümü beklemek gerekmediğini, nefsi tertemiz kılmakla ezeldeki birliğe daha hayattayken dönüleceğine inanmak (Güngör 1998b: 19). Güngör'e göre tasavvuf, dini sadece kaidelere göre almayıp onun deruni manasına nüfuz etmeye çalışmak ve dolayısıyla manevi hayatı maddi hayata üstün kılmak ve Allah'la kul arasındaki münasebeti iyice derinleştirmek biçiminde anlaşıldığında, İslam ile tasavvufun neredeyse aynı anlama geldiği söylenebilir. Çünkü Hicret'in ilk üç yüz yılında yaşayan mutasavvıfların esas karakteri de bu olmuştur. Örneğin tasavvuf ehli olan Hasan Basri'nin dini düşüncesi, ehl-i sünnet akidesine sahip bir fakihin düşüncelerinden pek de farklı değildir. Ancak sonraki süreçte tasavvuf adı altında yaygınlaşan birçok batını inançlar ya da bidatlar düşünüldüğünde, Hasan Basri'yi sülûlilerden ziyade ulema zümresine koymak gerekmektedir (Güngör 1998b: 55-56). Güngör, tasavvuf ehlinin milli ve İslami kültür için önemini ortaya koyarak İslam dininin ve onun ürettiği kültürün derinden kavranmasına kapı aralar. O, bu kavrayışla birlikte milli kültürün kodlarının ve Türk toplumunun genel karakterinin daha iyi anlaşılacağını düşünür. Ayrıca içinde yaşanılan çağın tahlil edilmesi adına, tasavvufun mesajının mahiyeti de ayrı bir ehemmiyet kazanır. Güngör'e (1998b: 181) göre kaynağı bakımından İslam'ın içerisinde olan tasavvuf, İslam medeniyetinin çok önemli bir değeridir.† Tasavvuf ile İslamlaşma arasında hayati bir bağ olduğunu öne süren Güngör, toplumların ve büyük halk kitlelerinin müslüman olmalarında tasavvufun katalizör etkisinden bahsederek, İslamlaşmanın hızına ivme kazandırmasından dolayı, tasavvufun zamanla müslümanlar arasında bir "halk dini" haline geldiğini savunur. Ayrıca Güngör, tasavvufun Sünnî Müslümanlıkla uzlaştığını ve bu uzlaşmadan dolayı Şiiğin nüfuzunu kırdığını belirtir. Tasavvufun mahiyetine ilişkin iddia edilen, tasavvufun siyasi çöküntüye neden olduğu varsayımına şiddetle karşı çıkan Güngör, tasavvufu siyasi ya da ekonomik çöküntünün bir sonucu olarak değil, bu çöküntüye karşı ortaya çıkan bir reaksiyon olarak değerlendirir. Çünkü tasavvuf, İslam dünyasındaki dini doktrin birliğinin şiddetle sarsıldığı bir dönemde İslam birliğini sağlamak gayreti gütmüş ve çöküntü zamanlarında çıkan ümitsizliği ve tembelliği bertaraf ederek çözülmeyi değil, manevi birliği yeniden inşa etmiştir (Güngör 1998b: 150-156; Bolay 2007: 24). Bunun yanı sıra tasavvufun olumsuz etkileri üzerinde de duran Güngör, bu bağlamda tasavvufa önemli eleştiriler getirmiştir. Bunların başında, tasavvufun donanımlı ve parlak zekaya sahip müslümanları, kültürel hayattan kopararak İslam'ın problemleri üzerine kofa yormaktan alıkoymasındır. İnsanın iç dünyasına izah edilemez bir dinginlik ve huzur getiren tasavvufun bu olumlu tarafını vurgulayan ve hakkını teslim eden Güngör, tasavvufun düşünce ve fikir üretimini körelttiği problemine çözüm olarak, gündelik baskılardan bunalan, dine aç olan ve böylece tasavvufa yönelen gençlerin bu dinamizmini kaybetmemek için toplumsal etkinliklerden ve kültürden uzaklaşmadan, aksiyoner ruhlarını korumaları gerektiğini savunur (Güngör 1998b: 179-181, 206; Yılmaz 2005: 432-433).

Erol Güngör, İslam coğrafyasındaki etnik yapıların ve bunların sahip olduğu kültürün müslüman toplumlar içerisinde bir ayrışma vesilesi değil bir zenginlik olduğunu ifade eder. Güngör'e göre İslam medeniyetinin üç önemli ögesi olan Araplar, Türkler ve İranlılar, ortak bir medeniyet ve inanç sisteminin içinde yaşamakla birlikte birbirinden ayırt edilebilen ve birbirinden ayrı milletler olarak yaşadılar. Dilleri, örf ve adetleri ve sosyal kurumlarının birbirinden farklı olması, İslam açısından herhangi bir sorun teşkil etmemiştir. Çünkü İslam'ın insanları tek bir millet haline getirme gibi bir davası bulunmamaktadır (Güngör

† Güngör'e (1998b: 41) göre İslam tasavvufunun yerli kaynakları, tasavvufu gerek düşünce gerek uygulama bakımından tamamen Kur'an ve Sünnet'e dayandırmaktadır. Çünkü mutasavvıflar, yerli kaynakları Kur'an ve Sünnet'e uyarlamışlar ve böylelikle kendilerini tamamıyla İslam'ın içerisinde görmüşlerdir. Buna rağmen tasavvufun menşeleri ile ilk defa oryantalistler meşgul olmuşlar ve çoğu oryantalist Araplarda tasavvufun gelişmeyeceğini öne sürerek, tasavvufu İslam'a dışarıdan gelen bir inanç şekli olarak yorumlamışlardır.

2005a: 151). Güngör, milli sınırların ötesinde tek bir İslam devleti düşüncesini, romantik bir birlik ideali olarak görmektedir. Güngör siyasi birlik olarak Pan-İslamizmin, kuvvetli bir fikir ve siyasi hareket olamayışının sebeplerinden biri olarak, İslami doktrinde temel bir dayanak noktasının olmayışını gösterir. İslam doktrininde tek devlet fikri (Abbasilerin son dönemi hariç) işlenmemiştir. İslam dininin asıl gayesi, Allah'ın emirlerine uygun ve kulların haklarını gözetken bir devlet sisteminin varlığını göstermesidir. Bu kaidelere uyulmak şartıyla İslam lkeleri arasında herhangi bir fark ve ayrıcalık bulunamaz. Öyle ki İslam devletlerinin birbiriyle ilişkileri, müslümanların münasebetleri gibi şeriata uygun olmak zorundadır. Dolayısıyla Müslümanların tek bir bayrak altında toplanmaları ya da Müslümanların bir siyasi yapı altında toplanmalarına ilişkin, kaynaklarda dinin emrini teşkil edecek kesin bir ifade bulunmamaktadır (Güngör 2005a: 157). İslam lkelerinin birleşerek tek bir devlet olma fikrinin, dini ve siyasi anlamda gerekli olmadığını ne süren Güngör'n bu düşüncesinden, müslümanların birlikte hareket etmemesi gerektiği yargısı çıkarılmamalıdır. Müslümanların birlik olmaları ile müslümanların birleşerek bir devlet oluşturmaları, elbette aynı şeyi ifade etmemektedir. Güngör'n dikkat çekmeye çalıştığı husus; tarihsel süreçte, Osmanlı dönemi de dhil, birden fazla İslam ülkesinin varlığını eşzamanlı olarak devam ettirdiği yönündedir. Tek İslam devleti düşüncesini elzem görmeyen Güngör, bunun yanı sıra İslam lkelerinin Batı'ya karşı birlikte hareket etmelerini ise kesinlikle gerekli görmektedir. Güngör'e göre İslam'ın Batı kültür ve medeniyeti karşılarında direnebilmesi, sadece tüm İslam lkelerinin birleşerek bir İslam Bloğu oluşturmalarıyla mümkündür. Tarihi gelişimiyle, sosyal kurumlarıyla, manevi temelleriyle, ekonomik ve siyasi gelecekleriyle Batı dünyası, İslam'ın temel öğretisi bakımından uyuşmamaktadır. Müslümanların kendine has bir kimlik geliştirebilmeleri; birlik şuurunu diriltecekleri, ortak paylaşımları gerçekteşirecekleri bir İslam Dünyası Bloğunun teşekkülüne bağlıdır (Güngör 2005a: 150–165; Demirci 1998: 184). Güngör'e göre bir medeniyet, her şeyden önce bir değerler ve inançlar sistemidir. Kurumlar ise, bu değer ve inançların birer eseri olarak ortaya çıkmaktadır. Müslümanların bu anlamda referans almaları gereken husus; ekonomik, askeri, siyasi vb. kurumlar değil, onların gerisindeki zihniyettir. Batı'nın stnlgn sağlayan bilim ve teknoloji, insanın bu dünyadaki hayatına değer vermeye ve esasında hayatı mükemmelleştiren insanın elinde olduğuna inandırmaya endekslidir. Hlbuki müslümanların temel doktrini olan Kur'an ve hadisler, dünyayı kendi amaçlarımız için, sürekli incelemeyi ve kullanmayı teşvik etmektedir. Dolayısıyla Güngör'e (1993: 93-94) göre dünyadaki şeyler aldatıcı hayaller değil, her biri Allah'ın ayetidir. Müslümanların görevi ise, bu işaretleri kendine rehber edinerek, o yoldan Allah'a varmaktır.

İslam'ın modern teknolojiyle ilişkisi mevzusunda ise Güngör (2005a: 75), müslümanca tavrın teknolojiye karşı çıkmak şeklinde tecelli etmemesi gerektiğini belirtir. İslam lkelerinin modern teknolojiye uyum sağlama çabaları ve üstelik bunda dini açıdan herhangi bir engelin olmaması da göstermektedir ki, ilim ve tekniğin çok ileri olduğu geçmiş ağlar, hala İslam'ın altın devirleri olarak hayranlık uyandırmakta ve müslümanların gelecekte de bu seviyeye erişme özlemi muhafaza edilmektedir. O halde İslam'ın makineleşmeye karşı takınacağı tavır, teknolojiyi reddetmek değil, onu daha yüksek bir değer sisteminin emrine vermek olmalıdır. Güngör düşüncesinde bu yüksek değer sistemi ise, İslam'la yoğrulmuş bir milli kültürü işaret eder. Bundan dolayı Erol Güngör, milli kültür unsurlarının canlı tutulmasının önemine işaret etmekte ve milli kültürün tahribata uğramaması durumunda, teknolojinin oluşturduğu tahribatla başa çıkılabileceğini savunmaktadır. Ona göre teknoloji, eğer girdiği yerde değer yaratmış ve sadece kendi değerini empoze etmiş olsaydı, kültürde bu kadar yıkım yaşanmazdı. Çünkü Güngör, teknoloji gelmeden önce de kültür tahribatının zaten var olduğunu ifade etmektedir (Bkz. Bolay 1998: 207).

Erol Güngör, Türk toplumunun tarihte olduğu gibi yeniden güçlü bir medeniyetin inşasını gerçekleştirmesi için, Türk kültürünün temel yapıcı unsuru olan İslam'a yeni bir anlam ve ifade gücü kazandırılması ve böylece oluşturulan temel motivasyonla müslümanların bu şiarı sahiplenmesi gerektiğine inanır (Akgl 2002: 394). Güngör'e (1998b: 173) göre, insanların dünyayı din perspektifinden anlamlandırmaları ve hayatlarını dine göre dizayn etmeleri, rasyonel olarak onların din dışı bir sistemden memnun olmadıklarını göstermektedir. Bu memnuniyetsizliğin sonucu olarak insanlık, her büyük değişimden sonra oluşan kaostan yeni yollar keşfederek çıkmasını bilmirmiştir. Bu durum göstermektedir ki, şimdi ve gelecekteki buhranlardan kurtulmanın reçeteleri de kuşkusuz bulunmaktadır. Güngör, bu çıkış yolları konusunda din adamına çok fazla görev düştüğünü belirtir. Din limlerinin ise, dünyanın yeniden kurulmasında bir mimar olarak görev almak istiyorlarsa, modern insana öncelikle dinin ezeli ve ebedi

değerlerinin hangi metotlarla verilmesi gerektiğini bilmeleri şarttır (Güngör 2005a: 207). İslam ve Türkiye üzerine önemli tespitler ve çözüm önerileri sunan Güngör, bir meslek olarak siyaset gümediğini ve İslam davasının da siyasi bir dava olmadığını belirtir. Müslümanların geri kalmışlığına dayanak olarak gösterilen İslam'da reformun yapılamadığı düşüncesine karşın Güngör, düzeltilecek olanın İslam değil Müslümanlar ve onların İslam'ı kavrayışları olduğunu ve düzeltme modeli olarak da asr-ı saadet dönemindeki ilk Müslümanların yöntemini işaret eder (Alptekin 2008: 438). Dolayısıyla Erol Güngör'ün İslam ve müslümanlar hakkındaki bu düşünceleri, otuz yıl geçmiş olmasına rağmen hala önemini ve güncelliğini korumakta, ayrıca toplumumuzun İslam diniyle olan etkileşimini de anlamlandırmada yol göstermektedir.

Sonuç

Erol Güngör İslam'a içeriden bakan bir söylem geliştirmiş ve temellendirdiği milli bakışını, İslam'ın ruhuna uygun bir kaygıyla tesis etmeye çabalamış ve milliyetçiliği kültürel boyutuyla yorumlayabilmiş bir aydındır. Güngör'ün Türk toplumunun din merkezli tahlilleri, gerek tarihsel birikimin eleştirel bir şekilde ele alınması, gerekse de toplumsal değişimin ve gelişimin bir sürece oturtulması anlamında, özgün ve bilimsel bir girişim olarak değerlendirilebilir. Eserlerinde ahlaki düşünce ve davranışların, diğer düşünce ve davranışlardan ayrı tutulamayacağını vurgulayan Güngör, insanları bir arada tutan bağın ve ahlak normlarının kaynağı olarak dinin toplumsal boyutunu referans göstermektedir. Çünkü Güngör, insanları bir arada tutan bağın, manevi kaidelerden yani ahlak standartlarını oluşturan ortak inançların varlığından kaynaklandığını belirtir. Ahlak standartlarının en önemli kaynağının din olmasını, insanların değişen değerler karşısında değişmeyen değerler aramasına ve beşeri tandanslı sistemlerin yerine ilahi olanın hak ve adalet getirici sistem olarak görülmesine bağlayan Güngör, bundan dolayı insanların dine olan itikadının güçlü ve hala çok diri olduğunun altını çizer. Sonuç olarak Güngör, milliyetçi bir gelenekten gelmesine rağmen epistemik cemaatin akıl tutulmalarına karşı olması, halkçılığı temele aldığı bir milliyetçilik anlayışı geliştirmesi, İslam'ın ve İslam ülkelerinin problemlerine çözüm üretmedeki gönüllülüğü, İslam'ın yeniden diri bir medeniyet geliştirerek tarih sahnesinde boy göstermesi için beslediği ümidi ve yaşadığı dönemin puslu ve çalkantılı zamanları da göz önüne alındığında cumhuriyet inkılablarının hatalarına yönelik yaptığı cesurca eleştirileri gibi hasletleriyle, bugün dahi eksikliği hissedilen bir mütefekkindir. Yerli ve milli bir duruşu temsil eden Güngör'ün, kendinden sonra bir halefinin olmaması da; hem sosyal bilimler, hem Türk toplumu ve hem de Türk siyaseti açısından oldukça önemli bir eksiklik. Çünkü Güngör'ün sürdürmeye çabaladığı bu gelenek; aşırılıklardan uzak, Müslümanların birbirine sevgi ve hoşgörü beslemesini tavsiye eden ve en önemlisi de Türkiye'nin ve İslam ülkelerinin bir "medeniyet aşısı" tutturabilmesi için gerekli yöntemi ve kodlarını sunan bir özgünlüğe sahiptir. Kaldı ki bu geleneğin sürdürülebilmesi, muhtemeldir ki bu mirası devralacak sosyal bilimcilerin varis olma istencine bağlı olacaktır.

Kaynakça

- Akgül, Mehmet (2002). *Türkiye'de Din Ve Değişim: Bir Erol Güngör Çözümlemesi*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Aktay, Yasin (2010). *Türk Sosyoloji Tarihine Eleştirel Bir Katkı*, İstanbul: Küre Yay.
- Alkan, A. Turan (2006). "Halefi Olmayan Bir İlim Adamı: Erol Güngör". *Doğu Batı/Türk Düşünce Serüveni: Araftakiler Sayısı* 11: 166-174.
- Alptekin, M. Yavuz (2008). "Erol Güngör". *Türkiye'de Sosyoloji (İsimler-Eserler) II*. Der. M. Ç. Özdemir. Ankara: Phoenix Yay.
- Alver, Köksal (2013). "Erol Güngör'ün Sosyolojik İzdüşümü". *TYB Akademi* 9: 95-104.
- Arslan, Hüsamettin (1992). *Epistemik Cemaat: Bir Bilim Sosyolojisi Denemesi*. İstanbul: Paradigma Yay.
- Aydın, Mustafa (2013). "Erol Güngör". *Sosyoloji Divanı* 1: 149-152.
- Aydın, Mustafa (1998). "Türkiye'de Din Sosyolojisi Çalışmaları: Tarihsel Gelişim Ve Bazı Yönelimler. *Din Sosyolojisi*. Der. Y. Aktay & E. Köktaş, Ankara: Vadi Yay.
- Bolay, S. Hayri (1998). "Erol Güngör'e Göre Bilim Ve Teknoloji". *Milli Kültürler Ve Küreselleşme Kongresi Bildiri Kitabı (Erol Güngör'ün Hatırasına)*. Haz. B. Yediyıldız & Diğer. Konya: Türk Yurdu Yay.
- Bolay, S. Hayri (2007). "Erol Güngör". *Tabula Rasa Felsefe Ve Teoloji Dergisi* 19: 17-35
- Bora, Tanıl & Can, Kemal (2009). *Devlet Ocağı Dergâh: 12 Eylül'den 1990'lara Ülkücü Hareket*. İstanbul: İletişim Yay.

- Çetinsaya, Gökhan (2005). "İslamcılıktaki Milliyetçilik". *İslamcılık: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Ed. Y. Aktay. C. 6. İstanbul: İletişim Yay. 420–451
- Çiftçi, Adil (1989). *Erol Güngör Hakkında Bir Monografi Denemesi*, Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi
- Demirci, Rasih (1998). "Küreselleşme Ve İktisat", *Milli Kültürler Ve Küreselleşme Kongresi Bildiri Kitabı (Erol Güngör'ün Hatırasına)*. Haz. B. Yediyıldız & Diğer. Konya: Türk Yurdu Yay.
- Güngör, Erol (1992). *Kültür Değişmesi Ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1993). *Sosyal Meseleler Ve Aydınlar*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1998a). *Ahlak Psikolojisi Ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1998b). *İslam Tasavvufunun Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1998c). *Değerler Psikolojisi Üzerinde Araştırmalar: Ahlak Psikolojisi, Ahlaki Değerler Ve Ahlaki Gelişme (Profesörlük Tezi)*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1999a). *Dünden Bugünden Tarih, Kültür Ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (1999b). *Kelâm Sabada Estetik Yapı Organizasyonu (Doktora Tezi)*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (2000). *Tarichte Türkler*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (2005a). *İslam'ın Bugünkü Meseleleri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (2005b). *Türkiye'de Misyoner Faaliyetleri*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Erol (2006). *Türk Kültürü Ve Milliyetçilik*. İstanbul: Ötüken Yay.
- Güngör, Hidayet (1998). "Erol Güngör'ün Hayatı, İlmî Ve Fikrî Şahsiyeti". *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan (Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)*. Haz. A. Sevgi. Konya: S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Gürlek, Dursun (2011). *Camideki Rektör: Erol Güngör*. http://www.haberiniz.com.tr/yazilar/koseyazisi35727camideki_rektor_erol_gungor_dursun_gurlek.html. erişim: 08. 04. 2013.
- Kehrer, Günter (1998). "Modern Toplumda Din". *Din Sosyolojisi*. Çev. E. Köktaş. Der. Y. Aktay & E. Köktaş. Ankara: Vadi Yay.
- Kılıç, Recep (1998). "Erol Güngör'ün Ahlak Anlayışı". *Milli Kültürler Ve Küreselleşme Kongresi Bildiri Kitabı (Erol Güngör'ün Hatırasına)*. Haz. B. Yediyıldız & Diğer. Konya: Türk Yurdu Yay.
- Meriç, Cemil (1998). *Mağaradakiler*. Haz. M. A. Meriç. İstanbul: İletişim Yay.
- Tunç, Semra (1998). "Erol Güngör'den Fikirler, Görüşler". *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan (Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)*. Haz. A. Sevgi. Konya: S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Türköne, M. Gülnaz (1986). *Erol Güngör'de Kültür Ve Kültür Değişmesi*. Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Unan, Fahri & Özden, Mehmet (1998). "Erol Güngör Ve Bir Medeniyet Amili Olarak Din". *Milli Kültürler Ve Küreselleşme Kongresi Bildiri Kitabı (Erol Güngör'ün Hatırasına)*. Haz. B. Yediyıldız & Diğer. Konya: Türk Yurdu Yay.
- Yakıt, İsmail, (1998), "Tam Bir Ay Sonra", *Prof. Dr. Erol Güngör'ün Anısına Armağan (Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü)*. Haz. A. Sevgi. Konya: S. Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Yediyıldız, Bahaeddin (1998). "Erol Güngör'ün Toplum Anlayışı". *Milli Kültürler Ve Küreselleşme Kongresi Bildiri Kitabı (Erol Güngör'ün Hatırasına)*. Haz. B. Yediyıldız & Diğer. Konya: Türk Yurdu Yay.
- Yılmaz, Murat (2005). "Erol Güngör". *İslamcılık: Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce*. Ed. Y. Aktay. C. 6. İstanbul: İletişim Yay. 422–435.
- Yılmaz, Ensar (2010). "Basic Concepts With Erol Gungor: Nationalism, Culture-Civilization, Cultural Shift And Intellectual". *Journal Of Public Administration And Policy Research* 2 (1): 1–6.